

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ІМ. О.О. ПОТЕБНІ

Жогіна Ірина Володимирівна

УДК 811.361'36

**Морфологічні особливості мови східнослов'янського
літописання XVII ст.
(на матеріалі Єсиповського літопису та його редакцій)**

10.02.02 - російська мова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
філологічних наук

Київ - 2001

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України

Науковий керівник

доктор філологічних наук, професор
провідний науковий співробітник відділу російської
мови Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН
України
ФРАНЧУК Віра Юріївна

Офіційні опоненти

доктор філологічних наук, професор кафедри російсь-
кої мови Національного педагогічного університету
ім. М.П.Драгоманова
БРИЦІН Михайло Якимович

кандидат філологічних наук, доцент кафедри загаль-
ного та російського мовознавства Дніпропетровського
державного університету
ГРЕЧЕНКО-ЖУРАВСЬКА Вікторія Михайлівна

Провідна установа

Кіровоградський державний педагогічний університет
ім. Володимира Винниченка, кафедра загального та
російського мовознавства

Захист відбудеться "___" жовтня 2001 р. о ___ годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д.26.172.01 при Інституті мовознавства
ім. О.О. Потебні НАН України (01001, вул. Грушевського, 4).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту мовоз-
навства ім. О.О. Потебні НАН України.

Автореферат розісланий _____ 2001 р.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради
доктор філологічних наук, професор

ОЗЕРОВА Н.Г

Загальна характеристика роботи

Актуальність дослідження. Сімнадцяте століття - один із найважливіших етапів в історії російської літературної мови. У цей період російська писемна мова Сибіру не була ще остаточно сформованою. З одного боку, в ній не могли не відбитися позамовні процеси формування російської нації, а вони призводили якщо не до встановлення структурної єдності писемної мови, то до створення системи упорядкованих структур. З іншого боку, сама писемність того часу продовжувала давньоруські традиції, отже її мова була підпорядкована законам і канонам давньоруської стилістики (поетики). Як і в яких формах процеси мовної уніфікації і нормалізації відбито в мові Сибірських літописів - проблема, без розв'язання якої картина становлення національних східнослов'янських мов не буде повною.

Мовні особливості пам'яток XVII ст. розглядалися багатьма дослідниками. Зокрема, лексику детально аналізували О.Г. Порохова, П.Я. Черних, Н.О. Орлова. Граматичні особливості мови цього періоду вивчали Г.О. Хабургаєв, О.Л. Рюміна, Л.С. Андрєєва, Ю.В. Лигай, Светла Матхаузерова, В.Б. Крисько, С.І. Іорданіді, В.В. Колесов, М.Л. Ремнева, Б. Тімберлейк, П.В. Петрухін. Проте цими авторами особливості мови сибірського літописання XVII ст. не були розроблені і систематизовані. Під час аналізу мовної ситуації в своїх статтях та монографіях Г.О. Хабургаєв, О.Л. Рюміна, М.Л. Ремнева, В.В. Колесов спиралися, в першу чергу, на дані про мову Сибірських літописів, зібрані Ю.В. Фоменком.

Пізнє російське літописання - унікальний культурний і лінгвістичний феномен. Змінюються структура оповіді, мета, яку ставить перед собою автор, власне - розуміння історії. Актуальним видається аналіз літопису як тексту, основною рисою якого є наративність. Наративність як системна сукупність оповідних компонентів виступає найважливішим засобом реалізації адресованості художнього тексту в алгоритмі "невизначеність-заданість". У такому контексті на перший план виходить наративна стратегія автора як такого, хто не лише створює, а й редагує текст з метою якомога повнішого декодування тексту адресатом. Рефероване дослідження є спробою розглянути мовні особливості літописного матеріалу з погляду наративної стратегії.

Функціонування дієслівних і іменних форм проаналізоване у дисертаційному дослідженні за списками літопису, компактно розміщеними в часі. Це дає можливість як виявити загальні тенденції, так і виокремити властиві тільки мові конкретного списку закономірності, зумовлені багатьма чинниками, як того потребує діахронічна морфологія. Річ у тому, що

вивчення історії російської мови загалом та історичної діалектології зокрема, вивчення етапів розвитку російської літературної мови на різних територіях її розповсюдження можна здійснити в результаті лінгвістичного дослідження не окремо взятих пам'яток писемності, а їх комплексу: в нашому випадку це група літописів, створених на одній території, але в різний час, об'єднаних спільною ідеологічною спрямованістю, жанровою належністю.

Отже, *матеріалом* дисертації обрано групу Єсиповського літопису. Особливий інтерес у вивченні мови літопису, крім Основного списку, викликає аналіз мови його редакцій. Це Абрамовський вид, створений у середині XVII ст., Лихачовська редакція другої половини XVII ст., Забелінська редакція, що з'явилася не пізніше кінця XVII ст., і Титовський вид рубежу XVII-XVIII ст.

Безпосередній *об'єкт дослідження* - системи дієслівних і іменникових форм в Єсиповському літописі та його редакціях. Загальний обсяг опрацьованих форм становить близько 3200 дієслівних і 2800 іменникових форм.

Предмет дослідження - закономірності та особливості функціонування дієслівних і іменникових форм в Єсиповському літописі та його редакціях - зумовлений гетерогенністю літописного тексту. Такий підхід дозволяє розширити межі дослідницької бази, оскільки охоплюється період з першої третини XVII ст. до рубежу XVII-XVIII ст.

Метою дисертаційного дослідження є реконструкція процесу розвитку дієслівної та іменникової систем у пам'ятках літератури XVII ст. і виявлення особливостей такого розвитку на мовному матеріалі різних редакцій Єсиповського літопису. Мета роботи зумовила такі *завдання*:

- 1) провести кількісний підрахунок дієслівних та іменникових форм у літописі і його списках;
- 2) описати ці форми;
- 3) виявити кількість і природу взаємозамін та трансформацій досліджуваних форм за списками і за типами літописних статей, що дозволить спостерігати функціонування цих форм у розвитку;
- 4) виявити й описати основні тенденції і закономірності в розвитку дієслівних та іменникових форм в мові Єсиповського літопису XVII ст. та його редакцій.

У роботі використовувалися такі *методи* і *прийоми* лінгвістичного аналізу, що передбачають комплексний аналіз мовного матеріалу:

- описовий (спостереження і графічний виклад лінгвістичної інформації);
- конструктивний (статистичний розподіл мовних явищ за списками і типами літописних статей);

- зіставний (внутрішнє зіставлення мовних явищ у різних типах літописних статей і різних списках одного літопису і зовнішнє зіставлення з пам'ятками досліджуваного періоду як літописного жанру, так і інших жанрів).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в руслі наукової теми з порівняльної стилістики російської та української мови, яка розробляється відділом російської мови Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України (завідуючий відділом - д.ф.н., проф. Озерова Н.Г.).

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що вперше комплексно розглянуто функціонування і розвиток дієслівних і іменникових форм у мові чотирьох редакцій одного літопису. Виявляються особливості розвитку граматичних форм на певному мовному зрізі в межах однієї пам'ятки, що дозволяє говорити про загальні тенденції розвитку мови в цей період. Разом з тим аналіз індивідуальних морфологічних рис списків, створених різними авторами, дозволить застосувати цю методику для встановлення авторства інших пам'яток писемності. Зроблено спробу з'ясувати тенденції і закономірності функціонування дієслівних і іменних форм з позиції наративної стратегії автора. Крім того, в науковий обіг водиться фактичний матеріал пам'яток писемності XVII ст. Таким чином, з'ясовуючи механізми вибору граматичних форм в різних списках, дисертаційне дослідження робить певний внесок у розвиток діяхронічної морфології.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що вона продовжує розробку проблем функціонування і розвитку дієслівних і іменникових форм у російській мові Сибіру XVII ст. на матеріалі пам'яток писемності. Висновки і узагальнення виконаного дослідження сприятимуть глибшому пізнанню процесу становлення і розвитку національних східнослов'янських літературних мов.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні висновки, методика аналізу і зібраний фактичний матеріал дослідження можуть бути використані для написання підручників і посібників з історичної морфології російської мови, у процесі читання курсів та спецкурсів з історичної граматики, методика може бути корисною для палеографів при встановленні авторства писемних пам'яток.

Апробація роботи. Основні теоретичні положення дисертаційного дослідження викладено: у доповідях на IV Міжнародній науковій конференції, присвяченій 90-річчю від дня народження академіка Б.О.Рибаківа (Київ, 1998); на V Міжнародній науковій конференції "Пам'ятки писемності східнослов'янськими мовами XI-XVIII ст." (Київ, 2000); на VIII (Київ, 1999), IX (Київ, 2000) та X (Київ, 2001) Всеукраїнських науково-практичних конференціях "Нові дослідження пам'яток козацької доби";

на наукових читаннях, присвячених 95-й річниці від дня народження та 5-й річниці з дня смерті професора М.А. Жовтобрюха (Київ, 2000), під час обговорень результатів дослідження на засіданнях відділу російської мови Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України. З теми дисертації надруковано п'ять статті, матеріали двох доповідей.

Обсяг і структура роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, додатку, списку використаної літератури. Повний обсяг дисертації - 177 сторінок, таблиці - 6 сторінок. У списку використаної літератури налічується 197 найменувань.

Умовні скорочення: ОС - Основний список Єсиповського літопису, ТВ - Титовський вид, АВ - Абрамовський вид, ЗР - Забелінська редакція, ЛР - Лихачовська редакція.

Основний зміст дисертації

У **вступі** обґрунтовується вибір теми та її актуальність, визначаються мета, завдання роботи, розкриваються новизна, теоретичне і практичне значення, визначаються методи дослідження.

Розділ I «Дієслівні форми минулого часу в Єсиповському літописі» присвячено дієслівним формам, які мають велике значення у граматичній системі Єсиповського літопису через співіснування в одній площині багатьох явищ. У пам'ятці функціонують аорист, імперфект, перфект, форми перфекта на -л без зв'язки.

У § 1 «Дієслівні форми минулого часу в Основному списку Єсиповського літопису» здійснюється опис та аналіз дієслівних форм минулого часу в Основному списку пам'ятки.

Аорист є найбільш вживаною формою - 276 форм 3 ос. одн., 263 форми 3 ос. мн., 19 форм 1 ос. одн. (близько 80% від загальної кількості форм). У літописному тексті, який є наративним, використання переважно форм 3 особи цілком природне. Як наслідок - уніфікація форм особи на користь 3 особи однини і множини, а згодом - лише 3 особи множини.

Особливість функціонування аориста полягає в тому, що він не лише основна (найбільша кількість форм), а й універсальна (за спроможністю передавати всі відтінки минулого часу) форма минулого часу в літописі.

У досліджуваній пам'ятці форми аориста вживаються у власному значенні (тобто як дія, повністю віднесена в минуле, котра розуміється як ціла, не розбита на окремі моменти) у таких випадках:

1) при визначенні конкретного відрізка часу, що позначається лексично: *По взятии же Сибири в 4 день **приде** во град Сибирь князь именем Бояр /56/, месяца же октября в 23 день все русиши воины из городка на бой **подоша** /53/;*

2) про розгортанні оповіді, коли автор послідовно констатує ряд подій: *доиде до града Сибири, и град **взя**, и князей **уби**, и **прозвася** сибирский царь /48/, казацы же **поидоша** вверх по Иртышу и **взяша** городок Атик мурза и **седоша** в нем /53/;*

3) у складних реченнях, де додаткова дія відбувається раніше, ніж головна: *Ино от достоверных муж испытовах, иже очима своими **виде-ша** и **быша** в та лета /72/.*

В деяких випадках аористні форми можуть називати дію, хоча й тривалу, але єдину і цілком віднесену в минуле. Здебільшого це визначається за допомогою лексичних маркерів, що підкреслюють тривалість дії: *И **бысть** с погаными брань на мног час /57/, и **владе** много лет /47/.*

Аористні форми зустрічаються також у перфектному значенні: *живя-ше в нему князь **многа** лета и **умре** /47/;* в значенні теперішнього часу: *Из сего же Камени реки многие **изстекоша**, ови поидоша к Российскому цар-ству.../44/.*

Імперфект. В ОС фіксується 35 форм 3 ос. одн. імперфекта і 20 форм мн. Здебільшого імперфект використовується:

1) у власному значенні - як форма на позначення необмеженої темпоральності у розгортанні дії: *И по всей Сибирстей земли **ликоваху** /51/, **рыдаху** на мног час /61/;*

2) в аористному значенні, про що свідчать лексичні показники з семантикою обмеженої дії: *Кучум оброки со многих язык **имаше** даже до лета повеления господня /48/, на утрии же вси воинстии людие молитву **сотворше** /55/;*

3) для позначення відступів від головного ряду подій: *инии же бе-жаша, идеже прочие **стояху** /62/;* при поясненні констатованих дій: *и начаша во многих местех казаков побивати, где **обретаеми бываху** /62/;*

4) форми імперфекта в уривках описового характеру іноді набувають значення теперішнього часу: *кров **пияху** от животных и траву и ко-рение **едяху** /45/, на сем же Камени **ростяху** дереве различное /44/.*

Форми на -л. Л-форми вживаються в аористному значенні: *По нем же **княжил** сын его Ходжа /47/;* в імперфектному значенні: ***царствовал** в Сибири лета довольно /48/.* У перфектному значенні: *Казаки же принесо-ша к нему написание, ... где у них с погаными бои **были** и где казаков и ка-кова у них имянем **убили** /70/.* Крім того, дієслово **был** виступає як зв'язка у складеному присудку: *тогда бо и **поиман был** /54/.*

Перфект. Живі форми перфекта зі зв'язкою у літописі не функціонують. Їх фіксуємо лише в складі цитати біблійного характеру: ***Посетил еси** землю и **упоил** ея, **умножил еси** **обогащати** ея /69/.*

У § 2 «Функціонування дієслівних форм минулого часу в списках літопису» аналіз вказаних форм здійснюється за списками літопису.

1. Розвиток дієслівних форм минулого часу за списками літопису в межах аористо-імперфектної системи характеризується співіснуванням двох протилежних тенденцій - 1) прагнення до заміни форм аориста й імперфекта формами перфекта на -л без зв'язки, теперішнього часу, дієприкметників і 2) прагнення зберегти і закріпити аорист як основний оповідний час.

Здебільшого аористні форми замінюються на форми перфекта без зв'язки - форми на -л. Цей процес охоплює як форми в однині, так і в множині: *изволи, отпусти, истекоша* /ОС/ - *изволил* /АВ/, *отпустил, истекли* /ЛР/. Найбільша кількість таких виправлень у ЛР - 22, у ЗР - 18, в АВ та ТВ відповідно 6 і 2. Аористні форми в редакціях літопису замінюються також формами теперішнього часу: *бысть, не весть* /ОС/ - *есть, не ведает* /АВ/, *покланяюшеся, посла* /ОС/ - *покланяются, посылает* /ЛР/. Замість аориста фіксуємо і форми коротких дієприкметників: *слыша* /ОС/ - *слышав* /ТВ, АВ/, *приидоша - приехал* /АВ/. У пізніших редакціях спостерігається заміна форм аориста формами імперфекта: *и тако стояша* *и бишася день цел* /ОС/ - *и тако стояше, а бишася весь день и до вечера* /ЛР/.

Зміни торкнулися не лише аористних, а й імперфектних форм. Фіксуємо в ЛР 2 заміни на форми перфекта без зв'язки: *умираху* /ОС/ - *почали умирати* /ЛР/, *стояше* /ОС/ - *стоял* /ЛР/ і одну заміну на форму теперішнього часу: *наставаше* /ОС/ - *наставаает* /ЛР/. Основною тенденцією розвитку імперфекта є його конкуренція з формами аориста: *Карача же доиде до Юлмыского озера... и ту пребываше* /ОС/ - *Карача же прииде... и ту пребываши* /ТВ/. Проте часто такі заміни не виправдані: *и рыдаху на мног час* /ОС/ - *и плакася на мног час* /ЗР/, *страх бо божий на всех бяше живущих тамо* /ОС/ - *бысть страх божий на всех живущих тамо* /ЛР/. Можна припустити, що різними авторами одна й та сама дія в однаковій ситуації (контексті) трактується як більш тривала, "масова" та передається імперфектом або розуміється як більш компактна, чіткіше локалізована і передається аористом.

Співвідношення форм аориста, імперфекта та форм на -л у списках пам'ятки виглядає так: АВ - 384/42/33, ЛР - 339/37/46, ЗР - 330/49/45, ТВ - 775/54/23. Таким чином, можна говорити про набування аористом нового змісту. В усіх списках пам'ятки аорист - основна і багатофункціональна жива дієслівна форма. Про це свідчить не тільки кількість даних форм. Автори редакцій не механічно замінюють аористом, наприклад, імперфект, а, без сумнівів, роблять це на підставі певного мовного досвіду. Аорист виконує роль уніфікатора - часто в окремих розділах спостерігаємо свідому заміну на форми аориста. Аорист служить для позначення практично всіх минулих дій, тобто виступає основною формою оповідного характеру.

2. Однією з основних особливостей функціонування дієслівних форм у списках літопису є використання в них форм множини замість форм однини аориста, імперфекта (як в Основному списку) і навпаки.

Найширше цей процес охопив форми аориста. В усіх редакціях пам'ятки, крім ТВ, у випадках “колективного суб'єкта” (*Ермак с товариши, Ермак с дружиною, царь Кучюм с людми*) дієслова в однині замінюються дієсловами у множині: **повоева** /ОС/ - **воеваша** /ЛР/, **возвратися** /ОС/ - **возвратишася** /АВ/. Форми однини замінюються на форми множини і без граматичної мотивації: *Ермак не обрете - не обретоша* /АВ, ЗР/, *Ермак возвратися - возвратишась* /АВ/, *Ермак побеже - побегоша* /ТВ/.

У списках літопису спостерігаємо і заміну форм множини аориста на форми однини аориста. Проте ці зміни непослідовні, граматично немотивовані: *требища идолские сокрушишася - сокрушися* /ЗР, ЛР/, *стоящие вне града устремишася - устремися* /ЛР/.

Форми імперфекта зазнали незначних змін. Зустрічаємо лише 3 приклади. В одному - це виправлення на правильну форму часу (однина замінюється множиною): *казаки ходяше* /ОС/, *хожаше* /ТВ/ - **выхождаху** /АВ/, **хождаху** /ЗР/. У двох інших випадках це немотивовані заміни однини множиною: (*Карача*) **стояше** /ОС, ЛР/ - **стояху** /АВ, ЗР/ і множини однинною: (*остяки*) **яко бога имяху** /ОС/, **чтяху** /АВ/ - **чтяше** /ЛР/.

Заміна форм множини однинною не має чітко окреслених особливостей, кількість прикладів цього типу трансформації майже однакова: ЗР - 9, ЛР - 7, АВ - 6. Інша картина спостерігається при аналізі форм множини, що замінили форми однини в ОС. Тут простежується чітка тенденція до уніфікації форм числа на користь 3 особи множини аориста: АВ - 14 прикладів, ЛР - 8, ЗР - 6.

Отже, саме тип епічної оповіді (за Е. Бенвеністом) передбачає функціонування в тексті простих претеритів, причому переважно у формі 3 особи множини і однини. Не можна відкидати думку про існування певної норми у вживанні дієслівних форм минулого часу в пам'ятках XVII ст., але вона (норма), найімовірніше, є однією зі сторін реалізації обраної автором стратегії - звертання до літописного жанру. Конкретна ситуація усе ще залишалася опорою мовного спілкування; нормуючим фактором у таких умовах залишалася форма, що розвинула свої зразки в літературному тексті.

Кожний список має свої особливості функціонування дієслівних форм. Співвідношення кількості змін за різними списками характеризується відсутністю хронологічної залежності, тобто пояснюється не стільки послідовним розвитком системи мови, скільки наративною стратегією, обраною автором або редактором списку. Чинниками, які б визначали вибір тієї або іншої стратегії в процесі породження літописного тексту, можуть вважатися такі: 1) чинник спадкоємності (визначає зберігання у

всіх списках літопису аористо- імперфектної системи) і 2) комунікативний чинник (визначає функціонування дієслівних форм у межах кожного конкретного списку). Так, автор Титовського виду підсилює різноманітними смисловими вставками релігійно-моралізаторську спрямованість літопису, результатом чого є зберігання старої дієслівної системи. Автор Абрамовського виду намагається якомога більш динамічно передати інформацію - тут аорист дійсно стає основною формою минулого часу. Мета авторів Лихачовської та Забелінської редакцій - зробити мову літопису простішою, зрозумілішою читачам, через що в цих списках зустрічається найбільша кількість форм перфекта без зв'язки.

У з'ясуванні питань функціонування дієслівних форм у пам'ятці було звернено увагу на структуру літопису, чому присвячено § 3 "*Функціонування дієслівних форм за групами літописного матеріалу*".

Можна виділити кілька розділів, у яких заміни форм відбувалися більш-менш послідовно. Це, насамперед, розділ "О Сибирстей стране", який є типовим для XVII ст. географічно-етнографічним описом. Загальна схема, за якою книжники характеризували будь-який чужий народ, у східнослов'янському літописанні склалася до XV ст.: вона включала традиційні відомості про те, де проживають народи і які землі ким "поиманы", деякі культурні характеристики. У XVII в. стара схема опису народів ще збереглася, але в літературі вже переважало об'єктивне етнографічне спостереження, і пункти старої схеми по-новому утворювали цілісні побутові картини. Усе, що відрізнялося від звичайного, у XVII в. докладно описувалося. Відомості, що літописець представляє в цьому розділі, цілком нові, вільні від запозичень з давніх літописів і орієнтовані на читачів XVII ст. Оскільки ці зведення цікавлять у першу чергу сучасників автора, він намагається якомога більш адекватно викласти інформацію. Але для реалізації цього задуму авторові вже може не вистачити того обмеженого діапазону формальних засобів, що мали місце в зразкових текстах. Це визначає специфічне функціонування дієслівних форм. В ОС поряд з аористом вживаються форми теперішнього часу: 17 форм теперішнього часу проти 16 форм аориста. Новими формами презенса замінюються старі форми: *суть* - *есть* /АВ, ЗР/, аористні форми: *бысть* - *есть* /АВ/, *иде* - *идет* /АВ, ЗР/, імперфектні форми: *ядяху* - *ядят* /АВ/. Кількість форм презенса збільшується і за рахунок розширення розповіді, наприклад, в АВ (*бывают, делают*), у ЗР (*имеет, молят*).

В основу розділів "О послании ко государю к Москве соунчом" і "О послании царевича Маметкула к Москве" покладено ділові документи. У функціонуванні форм теперішнього часу, аориста і форм на -л існує певна закономірність. Теперішній час використовується для передачі божественних дій: бог *изволят*, господь *покоряет* *непокорливые*, повинныя *творит* *враги*. Аорист вживається для позначення динамічності дій: *пос-*

лаша атамана и казаков, царя Кучюма с вои победиши. Л-форми функціонують у складі формул ділового характеру: *к шерти привели, государь пожаловал царским жалованием*. В АВ, ЛР *государь отпусти* замінюються відповідно на *приказал отпущать* і *отпустил, государь послал* - на *послал*.

У розділі “О пришествии Ермакове и прочих в Сибирь” автор розмірковує про християнську місію Єрмака. Мова цієї глави відрізняється піднесеністю, оскільки автор має на меті довести правильність і безперечність християнської моралі через образ нового “святого” - Єрмака. Тому в розділі багато церковнослов'янських лексем, традиційних формул, порівнянь, гіпербол, цитат з Біблії. Усе це вимагає використання певних морфологічних засобів. У ОС тут функціонують форми аориста й імперфекта, використані без помилок у виборі особи і часу. У ТВ, АВ і ЗР розділ подано без змін. В інтерпретації автора ЛР розповідь про прихід Єрмака набуває рис історичної повісті. Оповідним часом поряд із аористом стає перфект без зв'язки: 13 форм на -л проти 1 в ОС. Перфект виступає як на місці аористних форм: *не благоволи* - *не благоволил, плыша* - *поплыли*, так і в реченнях, що були додані автором списку: *проводили, строили, перемогли*.

Розділ “О убиении Ермакове и прочих с ним казаков от царя Кучюма” співвідноситься з традиційною літописною повістю, що має наближатися до “вічного” і не займатися сьогоденням, як зауважує Светлана Матхаузерова. У цьому розділі не зустрічаємо жодної форми на -л, немає їх і в пізніших списках. Характерною для функціонування дієслівних форм є немотивована граматично заміна форм аориста в однині формами аориста в множині: *Ермак побеже* - *побегоша* /ТВ/, *не обрете* - *не обретоша* /АВ, ЗР/, *возвратися* - *возвратишась* /АВ/.

Особливості функціонування дієслівних форм у різних групах літописного матеріалу можна пояснити, враховуючи характеристики літописного тексту. Проблема його гетерогенності і проблема наративної стратегії взаємопов'язані: власне поняття гетерогенності літопису передбачає, що в різних її фрагментах використовуються різні наративні стратегії. Виходячи з цього, можливо пояснити співвідношення кількості трансформацій, транспозицій і замін дієслівних форм в Єсиповському літописі за окремими розділами, фрагментами тексту. Отже, функціонування однієї лише форми (а, відповідно, і наративної стратегії в цілому) може бути обумовлене цілим рядом факторів, таких як зміна комунікативної ситуації (“мовний режим”), зміна авторського підходу до подій, про які розповідається (“ретроспективна точка відліку”), зміна ставлення до минулого. Усе це ми спостерігали, аналізуючи трансформацію дієслівних форм за розділами: у всіх редакціях трансформації переважають у певних фрагментах, які за своїм стилем наближаються до відомих сучасному читачеві жанрів нової літератури. З

іншого боку, автор кожного списку віддає перевагу у вживанні дієслівних форм також певним фрагментам, що пов'язано із загальною ідейною і стилістичною спрямованістю твору.

У розділі II "*Іменникові форми в Єсиповському літописі*" констатується, що система іменного відмінювання цієї пам'ятки відбиває цілий ряд закономірностей загального порядку, які відповідають принципам морфологічного розвитку мови. Набір категорій і форм іменника в пам'ятці зумовлений такими загальнограматичними процесами, як скорочення і перегруповання типів відмінювання в однині, втрата категорії двоїни, відрив форм словозміни в множині від форм однини і їхня уніфікація, втрата лексико-граматичної категорії особи і формування морфологічної категорії віднесення іменників до живих чи неживих істот. Однак, як підкреслює Ф. Соссюр, на жодному етапі історичного розвитку мови неможливо знайти чітку послідовність в оформленні граматичних значень, у результаті чого ми спостерігаємо широку морфологічну омонімію. Відбувається це внаслідок того, що загальній історичній тенденції граматичного розвитку протистоїть мовна традиція, що спирається на мовну практику, яка в історії літературних мов зберігається кодифікованою нормою і забезпечує спадкоємність мовних станів на осі часу

§ 1 "*Форми родового відмінка однини*". В Основному списку літопису зустрічається 5 іменників, які мають у родовому відмінку флексію *—у*: **страх, глад, приезд, перевод, век**. Форми на *—у* іменників **век** і **перевод** беруть участь в утворенні прислівникових сполучень 1) зі значенням необмеженого відрізка часу: *быть (им) под его царскою рукою до веку* /57/, 2) зі значенням постійної безперервної дії: *якак давати без переводу* /57/. Те, що подібні конструкції відіграють значну роль у розвитку прислівникових сполучень, підтверджується прикладом з АВ, де на місці сполучення **без переводу** зустрічаємо прислівник **беспереводно** /94/.

Такі форми функціонують як у прийменникових, так і в безприйменникових конструкціях. Прийменникові конструкції зустрічаються в розділах, що наближаються за стилем до ділових документів: *быть под его царскою рукою до веку* /57/, *якак им давати без переводу* /57/. Безприйменникові конструкції утворюють іменники з абстрактним значенням: *наипаче гладу обдержажу* /60/, *изобилно страху перваго* /59/. В ОС спостерігається також варіантність закінчення при утворенні форм родового однини для лексеми закон: *царь Моаметова закону* /46/ - *закона божия не ведающе* /49/.

У списках літопису з'являються нові імена, що приймають у родовому відмінку однини закінчення *—у*. За рахунок розширення тексту літопису зростає кількість віддієслівних іменників. У ЛР: *пюидоша Часовою рекою до волоку* /120/, в АВ: *посля отпуску царевича Маметкула* /95/. Крім того, флексія *—у* в родовому відмінку фіксується в іменників зі значенням

місця, простору. Так, в АВ: *от то- го улусу* доплыша до реки Иртиша /92/, в ЗР: *у того брегу* стоить гора высока зело /115/.

Проте основним залишається оформлення родового відмінка однини чоловічого роду флексією -а: 37 прикладів на -а в ОС проти 6 прикладів на -у. В інших списках кількість форм на -у зростає: в АВ 42, у ЛР 40, у ЗР 39, ТВ приймає форми Основної редакції. Як правило, це іменники на позначення неживих істот зі значенням місця, що вживаються переважно в прийменникових конструкціях з прийменниками *из, от, у, до*: *изыдоша из града* /64/, *доиде до улуса* /68/, *отплышу от берега* /63/. Зберігають флексію -а також іменники зі значенням особи: *отмстити кровь отца* *своего* /ОС, 49/, *повеле отписку у атамана* *принять* /АВ, 94/.

Іменники чол. р. типу *путь, гость, камень* зберігають у родовому відмінку одн. закінчення -и давньої основи на -*ї: *утрудишася от* *многаго пути* /63/, *имат бо поборника бога паче всякого камени* /51/. Флексію -и мають також іменники жін. р. старої основи на -*ї: *восхотеша тоя ноци бежати* /53/, *приидох корысти ради* /55/. За зразком основ на -*ї відмінюється й іменник *кровь*: *за пролитие их крови* /58/, *излияние крови* *своя* /50/.

§ 2 "Форми місцевого відмінка однини". Місцевий відмінок однини іменників чол. р. старої основи на -*ѣ характеризувався в аналізований період опозицією флексій -е/-у. У мові пам'ятки ці форми зберігають традиційне закінчення -е. Форму на -у утворюють: іменник давньої основи на -*й *дом*: *яко подаст ему кумир он вся многая в дому его* /45/; односкладовий іменник на позначення місця у сполученні з прийменником *на*: *собралася у реки Иртиша на брегу* /64/ та "мовний релікт" - форма на -у в сполученні з прийменником *о*: *О бою под Чювашевым у засеки* /53/. Загалом в ОС зустрічається 22 форми місцевого на -е проти 4 форм на -у. У ЛР та в АВ лексема *дом* фіксується в іншому контексті і функціонує у формі знахідного відмінка мн.: *подаст им кумир многая дары в дома их* /АВ, 91, ЛР, 118/. Пропущено в АВ, ЗР сполучення *о бою* /53/: *О приступе казаков на бой* /АВ, 92/, *О приступе к засеке* /ЗР, 110/.

Найбільш яскравим у розвитку форм місцевого відмінка однини іменників жін. р. основ на -*ā є взаємодія твердого і м'якого різновидів. В ОС Єсиповського літопису форма місцевого відмінка з флексією -е утворюється від імен жін. р. старої основи на -*ā: *привели к шерти их по их вере* /57/, *убили во драке* /70/. Іменники жін. р. основ на -*ja утворюють форми місцевого однини за допомогою флексії -и. В ОС це іменники *песня* і *земля*: *в песни предвозвещающая* /49/, *кумир же сей в земли их словутен* /65/, *благодать излияся в Сибирстей земли* /69/. У ЗР фіксуємо архаїчну форму від іменника *воля*: *по своей воли* /115/.

§ 3 *Форми знахідного відмінка однини і множини*. Одним із найважливіших процесів у розвитку лексико-граматичних категорій імені є від-

несення іменників до живих чи не- живих істот. Ця категорія характеризується вживанням родового відмінка у функції знахідного в іменників на позначення живих істот чоловічого роду δ -відміни ($3=P$); у назв неживих зберігалася стара форма знахідного відмінка, тотожна називному ($3=N$).

У досліджуваному літописі форми $3=P$ в однині використані для іменників, що позначають живих дорослих істот, у позиції прямого додатка: *вооружи атамана* /50/, *уби царя* /46/, *яша тотарина* /51/; істот вищого порядку: *уповаша на господа* /51/, *принесоша кумира* /65/. Цей процес охоплює також іменники $\dot{y}$ -основи: *соблюде сына* /46/, $\dot{y}$ -основи: *не яст зверя* /45/, *уби зятя* /47/, тобто такі, де знахідний (відмінок об'єкта) і називний (відмінок суб'єкта) історично не розрізнялися.

Форми $3=N$ властиві іменникам на позначення неживих істот чол. р. з нульовим закінченням старих δ -основ, $\dot{y}$ -основ та основ на приголосний: *созда град* /46/, *в конец* /72/, *бишася день* /64/, *вода камень разскопа* /44/. В ОС зустрічається випадок використання форми $3=N$ для іменника, що позначає тварину: *сотвориша людие телец* /49/. Проте в ЗР лексему вжито у формі $3=P$: *сотвориша телца*.

Еволюція знахідного множини для іменників на позначення неживих істот чол. р. проходила у тісному зв'язку з еволюцією називного відмінка. У ОС спостерігається вживання закінчення $-y/-и$ для іменників чол. р. в $3=N$: *поставиша табары* /62/, *повоева городы* /112/, *поставиша грады* /69/, *обнажиша мечи* /71/. До кола форм $3=N$ залучено також іменник старої основи на $-*y$: *поставиша домы* /65/. Зустрічаються поодинокі випадки використання такої флексії для назв осіб: *повинныя творит сопостаты его* /58/, *тли предавая их поклонники* /50/. У списках пам'ятки ці форми виправлені: у ЗР - *смирел сопостатов*. Таке вживання послідовне в контексті розповідей про не-християн – це завжди "вороги", "сопостаты", "служители Моаметова закону". Крім цих випадків, у подібних ситуаціях двічі в ОС зустрічаємо лексему *боги* у формі $3=N$: *призывати скверныя свои боги* /54/, *разорити боги мерския* /50/. У редакціях проте відзначаємо: *подведоша прочих языков* /AB/, *смирел сопостатов* /ЗР/.

У формі $3=N$ в ОС фіксуємо іменники, що позначають тварин: *начаша пуцати ястребы за птицами* /66/, *кони отполониша* /69/. Як бачимо, у цьому списку поширення омонімії $3=P$ з назв осіб на назви тварин не відбулося. Проте в АВ фіксуємо форму на $-ов$: *пускати ястрепов* /96/. Іменник *конь* у ЗР і ЛР отримав флексію $-ей$: *отгна коней* /116, 127/.

В Єсиповському літописі функціонують кілька варіантів флексій $3=P$: нульова флексія, $-ов$, $-ей$. В ОС спостерігається переважно опозиція флексій нуль/ $-ов$. Нульову флексію в знахідному мають іменники чол. р. з суфіксом $-ин$ у називному відмінку однини. За лексико-граматичною ознакою сюди відносяться:

- назви осіб за етнічною належністю, місцем проживання: *побиша тотар* /62/, *привели тотар, вогуличь* /57/;
- назви осіб за належністю до християнської віри: *християн взяти* /65/, *победиша бусорман* /54/, *принесоша победу на окаянных идолопоклонник* /56/.

Закінчення –ов (З=Р множини й-основ) також зустрічається у цьому літописі лише в іменників на позначення живих істот. Поширюється ця флексія на такі групи імен:

- найменування військових: *прииде на воинов смерть* /62, 63, 72/, *послаша казаков* /57/;
- найменування людей за етнічною належністю, місцем проживання: *привели остяков* /57/, *бухарцев не обрете* /63/, *привели иноземцов* /57/;
- найменування за родом діяльності: *посла послов* /71/, *отпустиша посланников* /66/.

Відзначаємо один випадок вживання флексії –ей: *уби князей* /ЗР, 48/.

Таким чином, набір флексій знахідного відмінка, що функціонують у мові Єсиповського літопису, свідчить про те, що найменування живого і неживого набувають все більшої граматичної визначеності, яка виявляється як у формах однини, так і у формах множини.

§ 4 "Форми родового відмінка множини". У парадигмі основ на -*б форми родового відмінка були омонімічними високочастотним формам називного і знахідного відмінків однини. З метою задовольнити прагнення мовної системи до спеціалізованого і однозначного вираження значення виникала можливість для появи нових утворень, які посилювали б виразність флексій. Джерелом для подібних новоутворень стала парадигма основ на -*й з флексіями родового -ов/-ев. Проте, незважаючи на широке функціонування в пам'ятках писемності вже з XII ст., в мові Єсиповського літопису зустрічається лише 4 випадки вживання флексії -ов для іменників чол. р. твердого різновиду: *разгневася ради сынов своих* /49/, *о поставлении градов* /42/, *приидоша от бухарцов* /62/, *изволением великих чудотворцов* /57/.

Родовий відмінок характеризується також оформленням за допомогою флексії -ей. В ОС з флексією –ей фіксуємо: іменник чол. р. основи на -*ї: *от еленей* /45/, іменники жін. р. основ на -*ї і на -*ег: *о создании церквей* /42/, *от кровей* /54/.

Основною флексією, що оформлює родовий множини, залишається нульова флексія. Її мають насамперед іменники старої основи на -*ā жін. і чол. родів: *от рыб* /45/, *от слуг* /46/; іменники серед. р. твердого типу: *сих же царств* /44/, *чад ненаследие* /49/, *до облак* /44/, тобто такі, що не мали омонімії називного однини і родового множини. Крім того, нульове закінчення мають імена чол. р. (загалом таких прикладів фіксуємо 18), незважаючи на вказану омонімію: *на окаянных бусорман* /50/, *противо воин*

/52/, *о пришествии же Ермакове и прочих казак* /51/, *родитель ради* /55/, *не от славных муж* /50/, *отец своих* /45/. Очевидно, суфікс -ин (для групи іменників типу *християнин, бусорманин, татарин*) служив для розрізнення форм, у зв'язку з чим форма з нульовою флексією в родовому множині відрізнялася від форми називного однини і залишалася виразною. Цьому правилу підпорядковуються і іменники - назви за військовою належністю (*воин, казак*).

У редакціях відзначається зростання кількості нових форм родового з закінченнями –ов і –ей. У ТВ зустрічається форма *воинов* /83/, у ЗР - *без стражей* /111/, *со многих языков* /108/, у ЛР - *от мужей* /120/, *противу казаков* /121/, в АВ - *отцов* /91/, *от зверей* /93/.

§ 5 "Форми давального, орудного, місцевого відмінків множини". Формування загальнородової омонімії називного і знахідного відмінків створило основу для усунення родових розходжень і в інших відмінках множини.

У давальному відмінку множини в ОС флексія –ам фіксується лише в іменників старої основи на -*ā. У місцевому відмінку з флексією –ах вживаються імена старої основи на -*ā, а також чол. р. на -*ō твердого різновиду: *на псах* /45/, м'якого різновиду: *на конях* /52/, середнього роду: *в сих же устьях* /46/. У списках літопису відзначаємо лише незначне зростання форм давального відмінка на –ам і місцевого на –ах. У ТВ фіксуємо форми *атаманам* /85/, *рабам* /83/. В АВ: *городкам* /95/, *на конях* /92/. У ЗР: *в синодихах* /116/ і *в правилах* /108/. У ЛР: *казакам* /122/, *християням* /126, 127, 128/. Фіксуємо утворення форм місцевого на –ах від імен чол. р. м'якого різновиду: *в летописцах* /119/, *на боях* /121/, середнього р.: *питиях* /120/.

Форми на –ом/-ем давального множини в Єсиповському літописі залишаються основними і переважаючими: *покланяются же идолом* /44, 45, 49/, *не поиде ко прочим градом* /68/, *приидоша ко станом* /62/, *змием повеле поясти их* /49/, *непокоривым иудеом* /49/. Флексія місцевого відмінка –ех також є в ОС основною для імен чоловічого і середнього родів: *в кустех крышяется* /62/, *начаша жити в домех* /56/, *о сибирских царех и князех* /46/, *написаши в правилех своих* /48/, *о чудесех* /42/.

Отже, кількісне співвідношення нових і старих форм давального відмінка за списками літопису таке: ОС - 0/27, ТВ - 3/25, АВ - 3/14, ЗР - 1/31, ЛР - 7/24. Старі форми місцевого відмінка в імен чол. і жін. роду не а-основи і серед. р. також переважають над новими: ОС - 4/25, ТВ 4/27, АВ 5/11, у ЗР 5/18, у ЛР 9/14.

У мові літопису відбито процес розвитку нових флексій *орудного множини*. За допомогою флексії –ами оформлюється орудний відмінок іменників жіночого роду старої основи на -*ā: *начаша пуцати ястребы за птицами* /66/, *ходиша стопами свободными* /60/ тощо. Зустрічаються і

новотворення від імен старої основи на *-*ǫ*: *облегоша град обозами* /62/, *пожаловал сукнами* /58/.

Проте коло іменників, що зберігають стару флексію, обмежене: *ино же достоверными мужи испытывах* /42/, *ослабеша умы своими* /63/, *ублаажет его ласкосердыми словесы* /59/. Інші лексеми функціонують у складі підмета, який можна вважати формулою. Так, сполучення *Ермак с товарищи* зустрічається в літописі 9 разів, сполучення *с вои своими* - 7.

Омонімія флексій орудного відмінка долалася засвоєнням нового закінчення з виразним відмінково-числовим показником *-ми*. Закінчення *-ьми* є характерним в орудному відмінку для іменників жіночого роду старої основи на *-*ī*: *многими крепостьми утвердити* /52/, *напастьми скорбя* /49/. Крім того, часто орудний відмінок утворювався за допомогою флексії *-ми*: *очервленишася кровми* /54/, *татаровя с женами и детми* /56/, *различными разоренми* /49/.

Таким чином, у мові Єсиповського літопису розвиток нових форм орудного відмінка множини в іменників чоловічого, середнього і жіночого родів не а-відмінювання проходив відповідно до розвитку таких форм в інших пам'ятках цього періоду. До основних рис названого процесу відносяться: невелика кількість форм із флексією *-ами*, обмежене коло імен, що зберігають стару флексію *-ы/-и*, поступове поширення закінчення *-ми*.

Загалом, аналіз морфологічних особливостей мови Єсиповського літопису і його чотирьох редакцій дозволяє зробити такі **висновки**.

У мові літопису зберігається властива староруським пам'яткам писемності система дієслівних форм, де переважають форми аориста та імперфекта. Аорист функціонує як форма, спроможна передавати всі відтінки минулого часу. Він може передавати результативність дії, тим самим виконуючи функції перфекта. Про руйнацію протиставлення аорист-імперфект свідчить вживання форм аориста й імперфекта у формах 3 особи множини аориста. Характер функціонування дієслівних форм в наступних редакціях літопису змінився. Однією з основних особливостей є взаємодія форм однини і множини, коли на перший план виступає тенденція до уніфікації форм числа на користь 3 особи множини. Для мови пам'ятки характерною є транспозиція дієслівних форм, яка виражається в заміні форм імперфекта формами аориста. Як показав аналіз дієслівних форм за списками, їх функціонування не має жанрової, ідеологічної, структурної, часової залежності. Вважаємо можливою залежність набору дієслівних форм від конкретного комунікативного завдання, поставленого і реалізованого автором конкретного списку.

В системі іменного відмінювання спостерігається переважання старих форм, оформлених первинними флексіями. Стабільним виявляється віднесення іменників до живих та неживих істот. Найменування живого і

неживого набуло граматичної ви- значеності, результатом чого стало граматичне вираження віднесення іменників до живих та неживих істот за допомогою форм відповідно $З=P$ і $З=N$.

Основний зміст дисертації відображений у таких публікаціях:

1. Жогіна І.В. Текст памятника письменности как источник исторических и лингвистических знаний (Есиповская летопись) // Русский язык и литература в учебных заведениях. - 1999. - № 3. - С. 32-35.
2. Жогіна І.В. Отражение процесса формирования категории одушевленности в языке Есиповской летописи XVII в. // Русская филология. Украинский вестник. - 1999. - № 3-4. - С. 22-27.
3. Жогіна І.В. Именное склонение: диахронический аспект // Русский язык и литература в учебных заведениях. - 2000. - № 6. - С. 41-43.
4. Жогіна І.В. Комунікативний підхід у вивченні літописного тексту // Лінгвістичні дослідження. - Харків: ХДПУ. - 2001. - Вип. 6. - С. 236-241.
5. Жогіна І.В. Форми дієслів минулого часу в Єсиповському літописі XVII ст. // Східні слов'яни. Мова. Історія. Культура. - 1999. - Вип. 3. - С. 169-178.
6. Жогіна І.В. Хронологічні формули у східнослов'янському літописанні XVII ст. (на матеріалі Літопису Самовидця) // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. - Киев, 1999. - Вип. 8. - С. 195-198.
7. Жогіна І.В. Лексеми на позначення часу у староукраїнському літописанні XVII ст. (на матеріалі Літопису Самовидця) // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. - Киев, 2000. - Вип. 9. - С. 166-169.

Анотація

Жогіна І.В. Морфологічні особливості мови східнослов'янського літописання XVII ст. (на матеріалі Єсиповського літопису та його редакцій). - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.02 - російська мова. - Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, Київ, 2001.

Дисертацію присвячено питанням функціонування та розвитку дієслівної та іменникової систем у пам'ятках літератури XVII ст. і виявленню особливостей такого розвитку на мовному матеріалі Єсиповського літопису. Функціонування дієслівних та іменникових форм у дисертаційному дослідженні розглядається за списками літопису, компактно розміщеними в часі. Це дає можливість як виявити загальні тенденції, так і виокремити властиві тільки мові конкретного списку закономірності, зумовлені багатьма чинниками. На основі конструктивного та зіставного аналізів з'ясовано природу взаємозамін і трансформацій досліджуваних форм за

списками та типами літописних статей, виявлено та описано основні тенденції та закономірності їх розвитку. Результати дослідження можуть бути використані при розв'язанні теоретичних проблем еволюції літературних східнослов'янських мов.

Ключові слова: російська мова Сибіру, дієслівні форми минулого часу, іменникові форми, Єсиповський літопис та його редакції.

Аннотация

Жогина И.В. Морфологические особенности языка восточнославянского летописания XVII в. (на материале Есиповской летописи и ее редакций). - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.02 - русский язык. - Институт языкознания им. А.А. Потебни НАН Украины, Киев, 2001.

Диссертация посвящена вопросам функционирования и развития глагольной и именной систем в памятниках литературы XVII в. и проявления особенностей такого развития на языковом материале Есиповской летописи. Функционирование глагольных и именных форм в диссертационном исследовании рассматривается по спискам летописи, компактно размещенным во времени. Такой подход дает возможность как выявить общие тенденции, так и выделить свойственные только языку конкретного списка закономерности, обусловленные многими факторами.

В работе предлагается детальный анализ глагольных и именных форм в Есиповской летописи и ее списках. На основе конструктивного и сопоставительного анализов выясняется природа взаимозамен и трансформаций исследуемых форм по спискам и типам летописных статей, выделяются и описываются основные тенденции и закономерности их развития, делается попытка рассмотреть тенденции и закономерности функционирования глагольных и именных форм с позиции нарративной стратегии автора; делается попытка объяснить морфологические явления с точки зрения стилистики.

Выясняется, что в Есиповской летописи и ее редакциях сохраняется старая система склонения существительных и система глагольных форм, где преобладают формы аориста и имперфекта.

В данном памятнике стирается противопоставление аорист-префект, с одной стороны, и аорист-имперфект, с другой. Аорист оказывается универсальной формой для выражения прошедших действий. Функционирование глагольных форм в различных списках летописи не имеет жанровой, идеологической, структурной, временной зависимости. Количество и природа замен обусловлены авторской установкой. Концентрация глагольных и именных форм по летописным статьям и количество замен в

разных списках обусловлена типом и содержанием статьи, соотношением ее с определенной жанровой разновидностью. Предполагается, что нарративная стратегия автора предопределяет особенности функционирования глагольных форм в Есиповской летописи и ее списках.

Набор категорий и форм имени существительного в памятнике обусловлен такими общеграмматическими процессами, как сокращение и перегруппировка типов склонения в единственном числе, утрата категории двойственного числа, отрыв форм словоизменения во множественном числе от форм единственного и их унификация, утрата лексикограмматической категории лица и формирование морфологической категории одушевленности/неодушевленности. Количество и преобразования именных форм в последующих списках летописи не зависят от нарративной стратегии автора того или иного списка.

Ключевые слова: русский язык Сибири, глагольные формы прошедшего времени, именные формы, Есиповская летопись и ее редакции.

Summary

Zhogina I. V. Morphological peculiarities of the language of the East Slavonic litopys of the XVII c. (on the basis of the Yesypovsky litopys and its other editions). – Manuscript.

Thesis for a Candidate degree in Philology by speciality 10.02.02.- Russian language.- O.O. Potebnya Institute of Linguistics, National Academy of Science of Ukraine, Kyiv, 2001.

The thesis examines the question of the functioning and development of the verb and noun systems in the literary relics of the XVII c. and defines the peculiarities of this development on the basis of the language of the Yesypovsky litopys. Functioning of the verb and noun forms in this research is analyzed on the basis of various editions written in the brief period of time. It gives an opportunity to determine general tendencies and particular ones, conditioned by different reasons. On the basis of the constructive and comparative analysis, the work identifies the nature of exchange and transformation of these forms in the editions and types of the litopys articles, identifies and describes main tendencies and peculiarities of their development. The results of the research can be used while solving the theoretical problems of the evolution of the literary East Slavonic languages.

Key words: Siberian Russian language, verb of the past forms, noun forms, Esypovsky litopys and its editions.

Підписано до друку 15.08.2001 р. Формат 60х90/16
Ум. друк. арк. . Наклад 100. Зам. 64.

Типографія Київського інституту "Слов'янський університет"
м. Київ, вул. Дружківська, 6а.